

КОНСТИТУЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ І ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА¹

Т. ХАБРІЄВА

*доктор юридичних наук, професор,
академік РАН, віце-президент РАН,
представник Російської Федерації
в Європейській комісії
«За демократію через право»,
директор Інституту законодавства
та порівняльного правознавства
при Уряді Російської Федерації (м. Москва)*

ЗМІСТ

1. Конституція і тенденції розвитку законодавства
2. Проблеми розвитку законодавства
3. Механізми усунення деструктивних явищ у законотворчості

1. Конституція і тенденції розвитку законодавства

Конституція — це найважливіший правовий акт проектування майбутнього. І нині, напередодні двадцятиріччя з дня її ухвалення ми можемо підвести деякі підсумки, не лише оцінюючи досягнення, а й діагностуючи ті проблеми, які ще не вирішено.

Цілі Конституції, яка уособлює зміну суспільно-економічної формації, в основному досягнуто. Попереджено загрозу розпаду Росії. Сформовано нові політичні, економічні та соціальні інститути та механізми. Склалася система законодавства, яка розвиває основні конституційні положення, що далеко виходять за рамки життя одного покоління.

Вирішено багато інших правових завдань, що якісно змінило сучасне російське законодавство. Стає більш складною структура традиційних галузей законодавства. В їх рамках складаються відносно виокремлені підгалузі (наприклад, у сфері конституційного регулювання — виборче законодавство і законодавство про права, свободи та обов'язки громадян; в адміністративному законодавстві — законодавство про технічне регулювання та ін.) [33].

Поряд з традиційними формуються нові комплексні галузі законодавства (про освіту, науку, міграційне, природоохоронне та ін.) [20; 26]. Для них характерні:

— виділення правових принципів та інститутів відповідно до предмета правового регулювання;

¹ В основу статті покладено доповідь автора на конференції «До 20-річчя Конституції Росії: аналіз і перспективи законотворчої діяльності Федеральних Зборів РФ», організований Державною Думою Федеральних Зборів РФ 25–26 жовтня 2012 р. в МДУ імені М. В. Ломоносова.

- поєднання норм приватного та публічного права;
- більш висока мобільність правового регулювання;
- стійка взаємодія з різними галузями права.

Основи комплексного регулювання системи правових відносин закладаються в самій Конституції Російської Федерації [17]. Тому в рамках традиційних галузей законодавства дедалі більшого значення набувають нормативні правові акти, що мають комплексну (змішану) правову природу. Наприклад, у цивільному законодавстві це — акти про статус державних і муніципальних унітарних підприємств, акціонерних товариств [див., напр.: 21].

З'являються міжгалузеві утворення, що вбирають в себе елементи різних галузей законодавства (наприклад, у сфері регулювання інформаційних відносин) [36].

Змінюються і методи регулювання. Законодавство дедалі частіше привносить елементи саморегулювання, що забезпечують більш органічне поєднання законотворчості та правозастосування в загальному циклі правового розвитку.

Такі зміни обумовлюють нову композицію законодавства, пристосовану до нагальних потреб політичного, економічного і соціального розвитку країни.

2. Проблеми розвитку законодавства

Між тим, у даний час окреслилося чимало проблем, які не зовсім поєднуються з конституційними установленнями.

Без малого двадцятиріччя виявилось недостатньо для законодавчого освоєння цінностей і норм конституції¹. Так, досі лише обговорюється питання про прийняття деяких федеральних конституційних законів, наприклад, щодо зміни конституційного статусу суб'єкта Російської Федерації. Вірогідно, вони не визнаються першорядними. Але така оцінка навряд чи застосовна до федерального конституційного закону про адміністративне судочинство, оскільки неприйняття цього закону не дає змоги реалізувати багато завдань Конституції щодо соціальної модернізації держави [28; 34].

Одна з ключових проблем — розбалансованість окремих елементів системи законодавства [44]. Розвиток законодавства як системного явища підпорядковується своїм законам побудови, проте це не завжди враховується на практиці. Одна з об'єктивних причин — необхідність вирішення безлічі практичних завдань, що вимагає постійного оновлення законодавства. Існують і суб'єктивні причини, наприклад, поспішність у прийнятті законодавчих актів.

На сьогоднішній день діють близько тисячі лише «повнотекстових» федеральних законів — не тих, що вносять зміни, а що загалом впливають на об'єкт регулювання, і понад двадцять тисяч таких само законів — у суб'єктах Російської Федерації. І це — лише мала частка масиву федерального законодавства, яке налічує близько п'яти тисяч законів, та законодавства суб'єктів федерації — понад сто тисяч законів.

Кількість законів постійно зростає. Так, наприклад, у 2011 р. було прийнято 431, у 2010 р. — 450 федеральних законів, що у два з половиною рази більше, ніж десять років тому (у 2000 р. — 172 закони)².

¹ Про конституційні цінності див.: [51; 42; 6; 47; 46; 3].

² За даними офіційного сайту Державної Думи Федеральних Зборів РФ.

Зі збільшенням кількості законів виникає проблема розмивання ролі законодавства як найважливішого регулятора суспільного життя. Законодавство дедалі частіше піддається змінам, втрачаючи необхідні якості стійкості й стабільності. У ньому з'являється дедалі більше суперечностей, що неминуче знижує ефективність його реалізації.

Крім того, останнім часом виразно проявляється тенденція до розширеного використання закону. Те, що закон є універсальним інструментом соціального регулювання, породжує великий спектр очікувань — від розумних до безглузвих. На закон сьогодні покладають функції і «швидкої допомоги» при ДТП за участю нетверезих водіїв, і «сторожа» культового інвентарю, і «поліцейського» із захисту почуттів віруючих. Законодавчі ініціативи депутатів перейшли в розряд «кийкових» показників ефективності їх діяльності. Але закон — це не вакцина від сезонної застуди, а масштабний захід соціальної реакції, який повинен застосовуватися строго дозовано і щодо не будь-яких, а лише адекватних суспільних ситуацій. Літаки п'ятого покоління не використовують на пасажирських авіарейсах, а комп'ютерами, як відомо, не забивають цвяхи. Закон — це світ, де оперують спеціалізованими і професійними інструментами й засобами. Використання можливостей, що надаються ним, не в тих сферах і не в тому обсязі, позбавляє закон властивих йому авторитету і соціальних переваг. Не випадково, «разові» закони не вписуються в системне регулювання, часто залишаються поза правозастосовною практикою, слугують, по суті, лише задоволенню чиїхось персональних амбіцій.

Дедалі складніші умови економічного, політичного, суспільного життя об'єктивно вимагають не лише структурної впорядкованості законодавства, але і його гармонійного розвитку. Однак, на сьогоднішній день одна з основних проблем — відсутність синхронності в розвитку галузей російського законодавства, коли інститути однієї галузі не цілком узгоджуються з подібними інститутами інших, суміжних або забезпечувальних їх галузей.

Наочним прикладом служить регулювання земельних відносин, де норми цивільного та земельного законодавства не лише конкурують, але й створюють ситуацію, коли фактична правозастосовна практика формується зовсім автономним і часто суперечливим чином.

У останні два десятиліття домінуюче значення надається економічно орієнтованим галузям та пов'язаним з ними правовим інститутам. Але їх повноцінний розвиток не завжди супроводжується необхідними змінами інших галузей законодавства, наприклад, адміністративного законодавства, що визначає процедури надання публічних послуг, межі адміністративних бар'єрів для підприємницької діяльності [1; 2; 30; 38]. На нових засадах повинні розвиватися трудове законодавство, що забезпечить динамічну структуру ринку праці, а також бюджетне законодавство, від якого залежить ресурсне забезпечення основних економічних і соціальних програм.

Існує розрив між законодавчою ідеєю і правозастосовною практикою, викликаний тим, що окремі законодавчі акти приймаються без орієнтації на їх практичне застосування. Прикладом може слугувати Містобудівний кодекс, багато положень якого, за відсутності правил, які їх конкретизують, тривалий час не діяли. Йдеться, зокрема, про регулювання територіального планування, землекористування, забудову поселень. Терміни їх прийняття неодноразово переносилися. І до теперішнього часу на рівні муніципальних утворень у пере-

важній більшості випадків не прийнято документи територіального планування, правила землекористування і забудови. Тим часом саме цим документам згідно концепції Містобудівного кодексу повинна належати ключова роль у регулюванні містобудівних відносин. У цьому, як і в багатьох інших випадках (зокрема, при прийнятті Земельного кодексу), початковий розрахунок законодавця на те, що недовомовленість, недоробленість закону буде амортизована правозастосовною практикою, виявився неспроможним.

Залишаються невирішеними завдання поглиблення систематизаційної обробки окремих сфер законодавства, насамперед, пов'язаних з реалізацією соціальних прав громадян, таких як освіта, міграція та ін.

У даний час відсутні навіть приблизні орієнтири, які відображали б специфіку галузевого розвитку законодавства у вказаних сферах. Освіта, охорона здоров'я дедалі частіше розглядаються не як соціальна функція держави, а як сфера послуг, що ускладнює визначення відповідних умов і методів, за якими може бути здійснено систематизацію законодавства [50].

Одним з напрямів систематизації є кодифікація законодавства [32; 31; 11]. Одна з її основних цілей — забезпечення стійкості правового регулювання. Але ця мета досягається рідко, про що свідчать часті зміни кодексів.

Очевидно, основна причина криється в нестійкості самих відносин, що стали предметом регулювання кодексів. Але справа не тільки в цьому. Критерії вибору кодексу як однієї з форм федерального закону теоретично визначені достатньо рухливо. Тому практика застосовує їх часом надмірно вільно. Деякі кодекси, як, наприклад, Містобудівний, виникають на «порожньому місці» за відсутності накопиченого нормативного матеріалу, коли, по суті, нічого кодифікувати. Результатом стає те, що форма кодексу стає неадекватною характеру та обсягу регульованих відносин.

Не охоплює всіх необхідних напрямів податкового регулювання Податковий кодекс [35]. Серйозні претензії правозастосовна практика висуває до Земельного та Лісового кодексів [5]. Наслідком стає часта їх зміна.

Ця проблема має продовження і на регіональному рівні, де процес кодифікації отримав масштабний розвиток. Але треба пам'ятати, що наявність кодексу передбачає об'єднання всіх або, принаймні, більшої частини норм у відповідній сфері суспільних відносин. Однак, на рівні суб'єктів федерації це фактично нездійснено. Тому кодифікація повинна залишатися прерогативою федерального законодавця.

Вельми проблемним напрямом розвитку законодавства можна вважати недостатню опрацьованість використання конкретних механізмів правового регулювання, заснованих на принципах саморегуляції. На відміну від багатьох зарубіжних країн, у Росії медіативні процедури поширюються в основному на цивільно-правові або близькі до них відносини. Хоча можливість досудової угоди про співпрацю зараз передбачена і використовується навіть у кримінально-процесуальному праві [7; 19; 43].

Як приклад можна навести економічні суперечки, що виникають з адміністративних та інших публічних правовідносин (наприклад, податкових). Вони можуть бути врегульовані сторонами шляхом укладення мирової угоди або з використанням інших примирних процедур. Але порядок здійснення таких процедур законодавством не визначений.

Недостатньо використовується і потенціал договірних відносин, що забезпечують взаємодію публічних органів і установ різних рівнів державного та муніципального управління та відомчої належності. Винятком є лише договірна практика МНС Росії. На сьогоднішній день міністерство уклало угоди про сприяння в реалізації його функцій з 63 суб'єктами Російської Федерації.

Як і раніше, проблемним напрямом залишається застосування законодавчої техніки¹. Законодавча техніка в кращому випадку зводиться до формальної організації тексту закону, до його структурування, використання придатних лексичних одиниць. Однак навіть такий спрощений підхід часто викликає зневажливе ставлення: мовляв, це всього лише казуїстичні правила, що заважають вирішенню «глобальних» проблем. Результатом такого забуття постулатів законодавчої техніки стає різке зниження якості законодавства, що не тільки викликає колосальні витрати у сфері правозастосування, але й розхитує стійкість політичного і соціально-економічного життя країни.

Розглянемо декілька найбільш типових проблем. Законодавча техніка, насамперед, вимагає правильного визначення предмета регулювання законопроекту. Помилки у вирішенні цього питання породжують вал законодавчих ініціатив, які по суті не тільки не можуть бути законами, але й не становлять належного нормативного об'єкта для регулювання. В якості прикладу можна навести проект Федерального закону «Про аквакультуру» [29].

Такий дефект властивий і значній кількості чинних законів, зокрема Федеральному закону «Про розвиток сільського господарства». Концептуальна недостатність опрацювання питання про його предмет очевидна, оскільки не можна нормативно оформити ідею розвитку.

Інший приклад – Федеральний закон 2007 р. «Про транспортну безпеку». В цьому акті під транспортною безпекою розуміється стан захищеності об'єктів транспортної інфраструктури і транспортних засобів виключно від загроз терористичних актів. Але очевидно, що питання транспортної безпеки тільки цим не обмежуються.

Нерідко забуваються такі дуже важливі показники законодавчої техніки, як суворота однократності нормативного рішення з одного й того ж питання, адекватність назви змісту закону, діагностика комплексності правових рішень та ін. Як наслідок, скасовуються раніше вже скасовані акти. У чинних законах зберігаються відсилання до нечинних актів. Під однотипними назвами («Про внесення змін до окремих федеральних законів») приймаються абсолютно різні за предметом регулювання або підставами прийняття акти.

Слабким місцем залишається категоріально-понятійний апарат закону, зокрема, використання дефініцій. Відомо, що дефініція повинна формуватися за допомогою узагальнення сутнісних, якісних характеристик правових явищ. Проте останнім часом замість цього обмежуються перерахуванням об'єктів або їх незначних ознак. Часто одне і те ж явище чи об'єкт визначаються в різних правових актах по-різному. Не завжди формулювання дефініції є необхідною і виправданою мірою. Законодавець не повинен зловживати своїм правом, пропонуючи в законах загальнозживані й такі, що не мають різного тлумачення, визначення понять. У всякому разі не повинно бути, щоб запас легальних

¹ Про проблеми законодавчої техніки див.: [49; 4; 24].

визначень став конкурувати з тлумачним словником російської мови. Все це, безперечно, ускладнює процес правозастосування.

Ускладнює правозастосування й відсутність нових офіційних текстів федеральних законів, офіційно опублікованих з урахуванням внесених до них змін. Нині застосування багатьох законів стає неможливим через відсутність консолідованого тексту з усіма інкорпорованими до нього змінами та правозастосувачі змушені звертатися до неофіційних текстів довідкових правових систем, що не гарантують їх непомильності. У цьому зв'язку заслуговує на увагу досвід Франції, США, Великої Британії, багатьох інших держав, що періодично публікують консолідовані редакції основних законодавчих актів.

Законодавство не повною мірою підготовлене до викликів глобалізації та інтеграції, до сприйняття юридично обов'язкових рішень міжнародних організацій, учасником яких є Росія. Тільки відносно міжнародних договорів закріплено порядок і механізм імплементації в російське законодавство, стосовно інших міжнародно-правових актів, у тому числі рекомендаційних, такі механізми не розроблені.

Ситуацію ускладнює різновекторність багатьох актів міжнародного права. Зокрема, виникають колізії між стандартами щодо прав людини Ради Європи і СНД.

Важко вирішувати й проблеми «нашарування» актів міжнародного права [8; 37; 10; 9; 18]. Наприклад, процеси технічного регулювання в даний час потрапляють в орбіту не лише відповідного федерального законодавства, а й різних рівнів міжнародної регуляції, яка має згідно з Конституцією Російської Федерації верховенство над національним законодавством. Так, у даний час прийнято вже близько 20 технічних регламентів Митного союзу, які не повною мірою корелюються з актами технічного регулювання в рамках ЄврАзЕС. До того ж, питання технічного регулювання розробляються також і в рамках СНД.

Існують проблеми і в адаптації міжнародно-правових актів. У рамках Митного союзу було прийнято Митний кодекс, який як акт міжнародно-правового характеру замінив собою значну частину положень російського законодавства. Але повної «прив'язки» до російської системи законодавства не відбулося, що викликає проблеми в практиці застосування Митного кодексу, а також супутніх галузей російського законодавства, зокрема, податкового, валютного, інших.

Існують проблеми різновекторності й різноформатності й щодо актів інших міжнародних організацій (зокрема, СОТ), що вимагає постійного пристосування до них російського законодавства.

3. Механізми усунення деструктивних явищ у законотворчості

Відзначені деструктивні явища у розвитку законодавства вимагають розробки відповідних механізмів їх усунення.

Сучасний етап розвитку держави можна охарактеризувати як еволюційний, пов'язаний з її поступовим оновленням (модернізацією та новелізацією). Це зумовлює необхідність прикладення основних зусиль до забезпечення стабільності законодавчого регулювання, збалансованості його системи, переходу від екстенсивного розвитку законодавства, пов'язаного зі стрімким збільшенням

кількості законів, до активної законодавчої політики, зорієнтованої на підвищення ефективності норм чинних законів, посилення їх суспільної віддачі.

Зберігається завдання заповнення відсутньої конституційної правової матерії: дисципліна законотворчого процесу вимагає реалізації всіх конституційних доручень, федеральних конституційних законів — в першу чергу.

У розвиток законодавчої діяльності необхідно посилити прогностичну засаду [42; 45; 39]. Для подолання дефектів системності законодавства необхідне вдосконалення законодавчої політики держави в цілому. В рамках демократичної держави, що передбачає плюралізм суб'єктів законодавчого процесу, неможливе директивне планування законодавчої діяльності. Однак, можлива певна координація законотворчих ініціатив. Важливу, «консолідуючу» роль у цьому процесі відіграють Послання Президента Російської Федерації, в яких визначаються стратегічні напрями законодавчої діяльності.

У той же час вважаємо, що Державна Дума повинна грати активнішу роль у визначенні основних напрямів законотворення. Для цього доцільно проведення досліджень концепцій розвитку російського законодавства під егідою парламенту. У цій роботі добротну опору можуть скласти наукові концепції розвитку російського законодавства, що розробляються Інститутом законодавства та порівняльного правознавства [12–15; 25].

Зрозуміло, що не всі погрішності законодавчої діяльності відразу викликають негативні соціальні, юридичні, а часом і політичні наслідки. Точно так і позитивні наслідки виявляються не відразу. Для врахування різноманітного (позитивного і негативного) досвіду слід використовувати потенціал сучасних і традиційних юридичних технологій [48; 22; 24; 49].

Зокрема, мова йде про розвиток правового моніторингу. Систематичний збір, оцінка, аналіз інформації про стан законодавства, прогноз динаміки його розвитку та практики застосування дадуть змогу ефективно виявляти застарілі, корупціогенні й ті, що суперечать Конституції та один одному, закони, а також коригувати, за необхідності, дію законів, посилюючи викликані ними позитивні наслідки [41; 40].

Нагадаємо і про інші юридичні технології — оцінку регулюючого впливу, правове прогнозування та моделювання, стандартизацію та ресурсне забезпечення законів. Структурована і сучасно організована, нормативно впорядкована процесуальна сфера законодавства — це гарантоване підвищення рівня законопідготовчої діяльності та реалізації законів. Нормативне оформлення законотворчості як державного завдання і юридичного процесу формування правового регулювання може бути досягнуто за допомогою такого універсального засобу, як закон. Йдеться про закон про нормативні правові акти.

Починаючи з 1970-х років Інститут неодноразово ставив питання про необхідність прийняття такого системного акта. В 1996 р. ідея «закону про закони» була близька до реалізації. Проект федерального закону «Про нормативні правові акти Російської Федерації» було прийнято в першому читанні Державною Думою Федеральних Зборів РФ. Але роботу над ним було перервано.

Ідея закону про нормативні правові акти й зараз зберігає свою дискусійність, незважаючи на те, що такі закони діють у багатьох країнах, у тому числі в Японії, Італії, Болгарії¹.

В інших країнах регулювання нормотворчої діяльності здійснюється в інших правових формах — в актах парламенту і уряду, а також міністерств, в чиєму веденні перебувають питання нормотворчої діяльності. Так, у США кожна з палат Конгресу — Сенат і Палата представників — видає постійно оновлювані з 1801 р. спеціальні довідники «Парламентський посібник Джефферсона», в яких містяться процедурні положення і правила нормотворчої техніки. У Польщі Голова Ради Міністрів прийняв у 2002 р. «Правила законодавчої техніки». У Франції Прем'єр-міністр видав ряд циркулярів, що забезпечують правове регулювання нормотворчої діяльності, в тому числі «Про застосування законів» від 29 лютого 2008 р., «Про якість права» від 7 липня 2011 р. У Німеччині Федеральне міністерство юстиції підготувало «Рекомендації щодо одноманітного оформлення законів і нормативних постанов».

Звичайно, прийняття закону про нормативні правові акти — це не панацея від усіх «хвороб» правотворчості. Але врегулювання структури російського законодавства і елементів правотворчості в даний час об'єктивно потребують нормативного впорядкування. Тому Інститут знову повернувся до розробки проекту федерального закону про нормативні правові акти [16].

Підготовлений Інститутом проект виходить з того, що в ньому повинні знайти відображення як концептуальні, так і поточні питання законопроектної діяльності.

Зокрема, це дасть змогу:

- означити коло понять, що мають відношення до правової сфери держави;
- визначити ієрархію нормативних правових актів з урахуванням федеративних засад;
- забезпечити органічне поєднання процесу правотворчості й процесу правозастосування;
- закріпити правові та інші інструменти визначення ефективності нормативних правових актів, включаючи прогнозування, моніторинг та оцінку регулюючого впливу;
- створити нормативні умови для активної й змістовної участі громадян і широкої громадськості в процесах підготовки, обговорення, прийняття та реалізації нормативних правових актів;
- передбачити дієві форми використання новітніх інформаційних технологій у правотворчості й правозастосуванні;
- гармонізувати практику застосування міжнародно-правових актів у національній правовій системі;

¹ Японія («Загальні положення про закони» 1898 р.), Італія («Загальні положення про закони» 1942 р.), Болгарія (Закон «Про нормативні правові акти» 1973 р.), Казахстан (Закон «Про нормативні правові акти» 1998 р.), Білорусь (Закон «Про нормативні правові акти» 2000 р.), Узбекистан (Закон «Про нормативні правові акти» 2001 р.), Грузія (Закон «Про нормативні правові акти» 2009 р.), Киргизстан (Закон «Про нормативні правові акти» 2009 р.), Азербайджан (Закон «Про нормативні правові акти» 2010 р.), Таджикистан (Закон «Про нормативні правові акти» 2010 р.), Туркменістан (Закон «Про нормативні правові акти» 2010 р.) та ін.

— правильно співвіднести норми російського законодавства з правовими актами інтеграційних об'єднань за участю Росії — СНД, ЄврАзЕС, Союзу Росії та Білорусі та ін.

Вирішення цих завдань сприятиме формуванню єдиної і несуперечливої системи російського законодавства, суворій узгодженості нормативних правових актів, підвищенню юридичної якості законопідготовчої діяльності, забезпеченню ресурсного супроводу законодавчих актів, гармонізації міжнародно-правових та законодавчих норм і, в цілому, більш повній реалізації потенціалу Конституції Російської Федерації.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Административная реформа в России* / под ред. С. Е. Нарышкина, Т. Я. Хабриевой. — М., 2006.
2. *Административная реформа в субъектах Российской Федерации*. — М., 2008.
3. *Гончаров П. К.* Социальное государство : сущность и принципы // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : «Политология». — 2000. — № 2.
4. *Доктринальные основы юридической техники* / отв. ред. Н. А. Власенко. — М., 2010.
5. *Долинина Ю. Л.* Правовое регулирование использования и охраны лесов // Журнал российского права. — 2012. — № 2.
6. *Зорькин В. Д.* Социальное государство в России : проблемы реализации // Сравнительное конституционное обозрение. — 2008. — № 1.
7. *Зырянов С. М., Лебедева Е. А., Спектор Е. И., Гармаева М. А.* Досудебное урегулирование споров в публичном праве // Журнал российского права. — 2011. — № 11.
8. *Калмыкова А. В., Каширкина А. А., Лукьянова В. Ю., Морозов А. Н.* Система правовых актов в сфере технического регулирования в условиях формирования Единого экономического пространства // Журнал российского права. — 2011. — № 6.
9. *Каширкина А. А.* Доктринальные подходы к соотношению международно-правовых и национальных норм // Журнал российского права. — 2009. — № 6.
10. *Каширкина А. А., Морозов А. Н.* Правовые аспекты интеграции на постсоветском пространстве в рамках ЕврАзЭС : проблемы и перспективы // Журнал российского права. — 2010. — № 2.
11. *Кодификация законодательства и эффективный механизм правового регулирования* (рецензия на сборник «Кодификация законодательства : теория, практика, техника : материалы международной научно-практической конференции» / под ред. В. М. Баранова, Д. Г. Краснова) / Власенко Н. А., Черногор Н. Н., Абрамова А. И., Чернобель Г. Т., Дворникова О. А., Маленко Т. В. // Журнал российского права. — 2009. — № 7.
12. *Концепции развития российского законодательства* / под ред. и с предисл. Т. Я. Хабриевой, Ю. А. Тихомирова. — М., 2010.
13. *Концепции развития российского законодательства* / под ред. Т. Я. Хабриевой, Ю. А. Тихомирова, Ю. П. Орловского. — М., 2004.
14. *Концепции развития российского законодательства* / под ред. Л. А. Окунькова, Ю. А. Тихомирова, Ю. П. Орловского. — М., 1998.
15. *Концепции развития российского законодательства* / под ред. Л. А. Окунькова, Ю. А. Тихомирова, Ю. П. Орловского. — М., 1994.
16. *Концепция законопроекта «О нормативных правовых актах в Российской Федерации»* // Журнал российского права. — 2012. — № 8.
17. *Концепция развития конституционного законодательства* / Постников А. Е., Андриченко Л. В., Васильев В. И. и др. // Концепции развития российского законодательства / под ред. Т. Я. Хабриевой, Ю. А. Тихомирова. — М. : Эксмо, 2010.
18. *Лукьянова В. Ю.* О формировании Единого экономического пространства // Журнал российского права. — 2012. — № 9.
19. *Максимова Е. Ю.* Медиация в условиях современной России : проблемы и перспективы // Юридический мир. — 2011. — № 6.
20. *Милушин М. И.* Проблемы формирования комплексных образований в законодательстве России. — М., 2003.
21. *Мозолин В. П.* Роль гражданского законодательства в регулировании комплексных имущественных отношений // Журнал российского права. — 2010. — № 1.
22. *Мониторинг законодательства о лесах и животном мире : научно-практическое пособие*. — М., 2011.
23. *Нормотворческая юридическая техника* / отв. ред. Н. А. Власенко. — М., 2011.
24. *Нормотворческая юридическая техника* / под ред. Н. А. Власенко. — М. : Юстиц-информ, 2011.
25. *Правовая реформа : концепции развития российского законодательства* / под ред. Л. А. Окунькова, Ю. А. Тихомирова, Ю. П. Орловского. — М., 1995.

26. *Правовая система России в условиях глобализации и региональной интеграции : теория и практика / отв. ред. С. В. Поленина. — М., 2006.*
27. *Правовой мониторинг : научно-практическое пособие. — М. : Юриспруденция, 2009.*
28. *Правосудие в современном мире / под ред. В. М. Лебедева, Т. Я. Хабриевой. — М., 2012.*
29. *Проект Федерального закона «Об аквакультуре» [Электронный ресурс] // Официальный сайт Государственной Думы РФ. — Режим доступа : http://www.duma.gov.ru/news/273/68978/?sphrase_id=644944*
30. *Публичные услуги и право / под ред. Ю.А. Тихомирова. — М., 2007.*
31. *Рахманина Т. Н. Закон как высшая форма кодификации // Проблемы советского законодательства : Труды ВНИИСЗ. — М., 1987.*
32. *Рахманина Т. Н. Кодификация законодательства. — М., 2005.*
33. *Рахманина Т. Н., Юртаева Е. А. Тенденции развития структуры законодательства // Концепции развития российского законодательства / под ред. Т. Я. Хабриевой, Ю. А. Тихомирова. — М.: Эксмо, 2010.*
34. *Серков П. П. Административная ответственность в российском праве. Современное осмысление и новые подходы. — М., 2012.*
35. *Соколова Э. Д. Проблемы совершенствования правового регулирования налоговой системы России // Финансовое право. — 2012. — № 1.*
36. *Терещенко Л. К. Концепция развития информационного и телекоммуникационного законодательства // Концепции развития российского законодательства / под ред. Т. Я. Хабриевой, Ю. А. Тихомирова. — М. : Эксмо, 2010.*
37. *Тиунов О. И., Каширкина А. А., Морозов А. Н. Влияние норм международного права на развитие национального законодательства // Журнал российского права. — 2010. — № 6.*
38. *Тихомиров Ю. А. Управление на основе права. — М., 2007.*
39. *Юридическое прогнозирование: понятие и особенности / Тихомиров Ю. А., Черногор Н. Н., Цирин А. М. и др. // Правовые проблемы научного прогресса. — М., 2010.*
40. *Хабриева Т. Я. Коррупция и право : доктринальные подходы к постановке проблемы // Журнал российского права. — 2012. — № 6.*
41. *Хабриева Т. Я. Научно-правовые проблемы противодействия коррупции // Журнал российского права. — 2012. — № 7.*
42. *Хабриева Т. Я., Чиркин В. Е. Теория современной конституции. — М., 2005.*
43. *Черник И. Д. Досудебное урегулирование налоговых споров. — М. : Налоговый вестник, 2012.*
44. *Чернобель Г. Т. Системная сбалансированность законодательства как условие его стабильности и эффективности функционирования // Концепции развития российского законодательства / под ред. Т. Я. Хабриевой, Ю. А. Тихомирова. — М. : Эксмо, 2010.*
45. *Чернобель Г. Т., Иванюк О. А. Технология и техника правового прогнозирования // Юридическая техника : учебное пособие по подготовке законопроектов и иных нормативных правовых актов органами исполнительной власти / под ред. Т. Я. Хабриевой, Н. А. Власенко. — М., 2009.*
46. *Чиркин В. Е. Конституция и социальное государство : юридические и фактические // Журнал российского права. — 2008. — № 12.*
47. *Чиркин В. Е. Социальное государство : юридические индикаторы // Российский юридический журнал. — 2007. — № 4.*
48. *Эффективность законодательства и современные юридические технологии. — М., 2009.*
49. *Юридическая техника : учебное пособие по подготовке законопроектов и иных нормативных правовых актов органами исполнительной власти / под ред. Т. Я. Хабриевой, Н. А. Власенко. — М., 2009.*
50. *Юртаева Е. А. Системность и систематизация в законотворчестве : теория и опыт // Российская юстиция. — 2010. — № 4.*
51. *Smend R. Constitution and constitutional law // Weimar : a jurisprudence of crisis. — Berkely ; Los Angeles, London, 2000.*

Хабриева Т. Я. Конституция Российской Федерации и проблемы совершенствования российского законодательства

Анотація. У статті аналізуються тенденції розвитку сучасного російського законодавства, фундаментом якого є Конституція Росії. Розглядаються проблеми розвитку законодавства, пов'язані з недостатнім сприйняттям цінностей і положень російської Конституції. Серед них — відсутність синхронності у розвитку галузей російського законодавства, розбалансованість, «розрив» між законодавчою ідеєю і правозастосовною практикою, помилки юридичної техніки, складність впровадження інститутів саморегуляції.

Ключові слова: Конституція Російської Федерації, конституційні цінності, комплексна галузь законодавства, систематизація законодавства, кодифікація, стабільність законодавства, законодавча техніка, правозастосовна практика, імплементація норм міжна-

родного права, різновекторність інтеграції, правовий моніторинг, прогнозування, реалізація конституції.

Хабриева Т. Я. Конституция Российской Федерации и проблемы совершенствования российского законодательства

Аннотация. В статье анализируются тенденции развития современного российского законодательства, фундаментом которого является Конституция России. Рассматриваются проблемы развития законодательства, связанные с недостаточным восприятием ценностей и положений российской Конституции. Среди них — отсутствие синхронности в развитии отраслей российского законодательства, разбалансированность, «разрыв» между законодательной идеей и правоприменительной практикой, ошибки юридической техники, сложность внедрения институтов саморегуляции.

Ключевые слова: Конституция Российской Федерации, конституционные ценности, комплексная отрасль законодательства, систематизация законодательства, кодификация, стабильность законодательства, законодательная техника, правоприменительная практика, имплементация норм международного права, разновекторность интеграции, правовой мониторинг, прогнозирование, реализация конституции.

Habrieva T. The Constitution of the Russian Federation and the Problems of Improving Russian Legislation

Summary. The article analyzes the development trend of modern Russian law, the foundation of which is the Constitution of Russia. The problems of the development of legislation related to the lack of perception of the values and the provisions of the Russian Constitution. Among them — the lack of synchronization in the development of branches of Russian legislation, imbalances, the «gap» between the legislature and the idea of law enforcement, the error of legal technique, legal monitoring, the complexity of implementing institutions of self-regulation.

Key words: Constitution of the Russian Federation, the constitutional values, complex branch of legislation, systematization of legislation, codification, the stability of the law, legal technique, law enforcement practices, the implementation of international law, multi-vector integration, legal monitoring, forecasting, implementation of the constitution.

Книжкова полиця

Супатаев М. А. К проблематике цивилизационного подхода к праву (очерки общей теории и практики) : монография. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 144 с.

У книзі розглядаються деякі найбільш значущі проблеми у сфері цивілізаційного підходу до дослідження права, зокрема, цивілізаційні аспекти прав людини, теоретичні можливості типології права за соціокультурними (цивілізаційними) засадами. В роботі також здійснено спробу порівняльного вивчення права низки основних локальних цивілізацій універсалістського рівня і первинних цивілізацій («протоцивілізацій»), до яких нині зазвичай відносять «африканську» цивілізацію.

